

Sumarizace ze sledovaných lokalit ve vztahu k referenčním školám

Ústecký kraj

I.

Sledovanou praktickou ZŠ navštěvuje **mírná většina romských dětí**, které pocházejí jednak z vesnic v okolí Roudnice nad Labem, jednak z romských rodin, které jsou koncentrovány v několika lokalitách přímo v Roudnici na Labem (jedná se o jednotlivé domy nebo řady několika domů tvořené výhradně romskými nájemníky). V dané oblasti jsou dostupné nejméně tři další „standardní“ ZŠ (tj. ZŠ užívající standardní osnovy), žádné romské dítě vzdělávané podle speciálních osnov dotyčné praktické – tj. bývalé zvláštní – školy (která používá výlučně speciální osnovy určené pro praktické a pomocné třídy), však na tyto standardní ZŠ v souvislosti s novým školským zákonem nepřestoupilo. Jelikož romské děti na standardních ZŠ fakticky integrovány nejsou, nedochází ani k přezkumu mentálních schopností těchto dětí. Pokud jsou děti umístěny na praktické ZŠ, psychologické přezkoumání vedoucí k přestupu dítěte na standardní ZŠ (vzdělávání podle speciálních osnov) by se mohlo konat jedině z podnětu rodičů (nebo z podnětu školy se současným souhlasem rodičů), žádné takové podněty ale místní pedagogicko-psychologická poradna nedostává. Psychologická vyšetření se tudíž konají pouze v případě přestupu ze standardní ZŠ na ZŠ praktickou, nebo v situaci, kdy dochází ke zhoršení prospěchu nebo chování dítěte v rámci školy praktické, a je proto zvažováno přeřazení dítěte do „pomocné třídy“ (tj. třídy se speciálními osnovami, určené dětem se středním a těžkým stupněm mentálního postižení). Jedinou změnou vzdělávacího mechanismu po přijetí nového školského zákona je tak přejmenování sledované školy na ZŠ praktickou a postupné zavádění „rámcového vzdělávacího programu“ (od r. 2007/08 do 1. a 6. ročníků), nikdo ze zainteresovaných účastníků vzdělávacího procesu však zjevně nepředpokládá, že by měl RVP nějak znatelněji přispět k integraci romských dětí, nebo že by reálně rozšiřoval jejich vzdělávací možnosti. Za zmínku stojí rovněž skutečnost, že ačkoliv jsou mezi žáky sledované praktické ZŠ například též klienti azylového domu, ředitelka ZŠ kategorii „sociální znevýhodnění“ odmítá a považuje ji za „neadekvátní“. Mezi důvody, které uvádějí rodiče jako příčiny přestupu dětí na praktickou školu, se kromě prospěchu objevují také výchovné problémy (takto označené ze strany standardní ZŠ), etnický zabarvený posměch spolužáků (spojený s předpojatostí učitele), stěhování matky s dětmi a jazyková bariéra plynoucí z užívání romského jazyka v domácnosti.

II.

Sledovaná praktická ZŠ aplikuje výhradně speciální osnovy (dvojího typu: pro žáky praktických a pro žáky pomocných tříd), **téměř 100% dětí na škole je romského původu**. Poměrně vysoký podíl mají romské děti i na nejbližší standardní ZŠ (podle odhadů rodičů a ředitelky skoro polovinu celkového počtu dětí), což bezprostředně souvisí se skutečností, že v referenční lokalitě žije rostoucí počet romských rodin, mezi nimiž zřejmě tvoří jistou nezanedbatelnou část rodiny přistěhované ze Slovenska. Podle získaných informací existuje znatelná tendence příslušníků majority tuto oblast opouštět, hrozí tak, že v nepříliš vzdálené budoucnosti vznikne rozsáhlé etnicky určené ghetto, které zahrne jednak část Trmic a jednak přiléhající část města Ústí nad Labem. Jednotlivé menší lokality (tj. části městských čtvrtí Ústí nad Labem, zejména pak Předlice), v nichž žijí rodiny dětí navštěvujících sledovanou praktickou ZŠ, už v současné chvíli atributy ghetta jednoznačně nesou. Mnohé rodiny žijí v naprosto nevyhovujících existenčních podmínkách a neřeší tak zpravidla problém vzdělání nebo dokonce začleňování do většinové společnosti, nýbrž otázku holého přežití. V případě některých rodin, jejichž bytové a další životní podmínky jsou o něco vhodnější, je naopak dokončení alespoň základního vzdělání – nahlížené nejistou perspektivou na získání vyučného

listu dětí –, chápáno jako potenciální nástroj sociální mobility a je spojováno s možností se z daného prostředí vymanit. Ve svém souhrnu nedůstojné a leckdy přímo zdraví ohrožující podmínky místních obyvatel mohou mimo jiné vyvolávat i nebezpečné sociální jevy, mezi něž spadá kriminalita (pravděpodobně včetně dětské) a drogová závislost. V tomto kontextu je také třeba číst obavy ředitelky praktické ZŠ z genetické zátěže romských dětí a z budoucího nárůstu „adeptů“ pomocných tříd, určených dětem se středním a těžkým stupněm mentálního postižení. Jediný případ přestupu dítěte na školu se standardními osnovami v posledních dvou letech je tak skutečnou výjimkou, která potvrzuje pravidlo, podle něž děti i po přijetí nového školského zákona setrvávají na praktické ZŠ. Další vzdělávací opatření, tj. přípravná třída při standardní ZŠ a asistenti při praktické ZŠ, pak sotva postačují na zachování statu quo: o integraci romských dětí či o rozšíření jejich vzdělávacích možností nemůže být ani řeči, a to ani přes zřetelnou snahu ředitelky (praktické ZŠ) dětem důstojné a moderní vzdělávací podmínky zabezpečit. Rámcový vzdělávací program implementovaný od školního 2007/08 v 1. a 6. ročnících se už nyní jeví nejen jako změna zcela bezvýznamná (v obou výše zmiňovaných aspektech – tj. z hlediska integrace dětí na standardní osnovy a z hlediska rozmnožení jejich vzdělávacích šancí), ale v daných podmínkách časté migrace rodin dokonce nežádoucí, protože staví děti i učitele do situace vzájemně obtížně slučitelných „programů“ jednotlivých základních škol.

III.

Sledovaná praktická ZŠ s **téměř 100% romských dětí** používá výlučně osnovy speciální, v blízkém okolí jsou alespoň dvě základní školy, které aplikují (také výlučně) osnovy standardní – na nich je podle odhadu rodičů pouze minimální počet romských dětí. (Otázka relevantní dostupnosti škol je zde poměrně komplikovaná, protože základních škol je v Ústí nad Labem celkem 12, z toho 2 školy jsou praktické. V městě sice funguje integrovaný dopravní systém, rodiče však pochopitelně zvažují vždy jen jednu nebo dvě školy v místě bydliště jako školy fakticky dostupné. Referenční praktická ZŠ přitom často jejich nejbližší základní školou není.) Tato lokalita má také ve srovnání s ostatními zkoumanými lokalitami v Ústeckém kraji některá specifika: romské rodiny zde patří ke „starousedlíkům“, tj. romské a neromské děti jsou „z jedné ulice“ (této formulaci ředitelky praktické ZŠ odpovídá rovněž pozorování výzkumníků), přesto panuje ve vzdělávacím systému zřetelná segregace, a to do té míry, že praktická škola má obecně známou negativní nálepkou školy „cikánské“. Určitou výjimkou byla také samotná ředitelka praktické ZŠ, která se jako jediná z interviewovaných ředitelek jednoznačně vyslovila pro integraci romských dětí na standardní ZŠ. Tomu však brání nastavení celého vzdělávacího systému, v dané lokalitě pak konkrétní roli hraje zejména nedostupnost místní mateřské školy pro většinu romských rodin a neochota standardních škol zřídit přípravné třídy (související patrně s tím, že by je navštěvovalo množství romských dětí). Přestup dětí ze speciálních osnov na školu se standardními osnovami je také podmíněn složením rozdílových zkoušek diktovaných konkrétní základní školou, což je vzhledem k odlišným nárokům obou typů osnov (a rovněž vzhledem k rigidní a etnickými předsudky udržované nevoli romské děti začleňovat) vlastně podmínka nespílitelná. Nově zavedená kategorie „sociálního znevýhodnění“ se pak jeví jako poněkud problematická: v praxi dostupných standardních škol není vůbec využívána a nepracuje s ní ani ředitelka praktické ZŠ (vyvstává zde podle jejího názoru otázka, kdo a podle jakých kritérií by měl děti „označit“: dle jejích slov k tomu nejsou zřetelně oprávněni ani psychologové, ani ředitelé). Nový školský zákon tak žádné pozitivní změny nepřinesl: většinu aktivních pedagogických přístupů vyplývajících z rámcového vzdělávacího programu (např. činnostní učení, názornost a individualizace výuky, využití asistentů apod.) aplikovala sledovaná praktická škola už předstihem, k integraci romských dětí však tyto změny samy o sobě nestačí, neboť skutečné začleňování dětí by se muselo odehrát především na úrovni standardních ZŠ. Nulový počet

přestupů z praktické školy na základní školy standardní je jistě výmluvnou bilancí integračního úspěchu nového školského zákona.

IV.

Sledovanou praktickou ZŠ navštěvuje přibližně **70% romských dětí**, přitom na dostupných standardních ZŠ v okolí je romských dětí (dle rodičovských odhadů) mezi 10-15%. Dotyčná praktická škola používá výhradně speciální osnovy určené dětem se speciálními vzdělávacími potřebami. Charakter lokality jako celku nelze spolehlivě zobecnit, neboť mezi zvolenými rodinami existovala značná variabilita životních podmínek: vyskytují se zde rodiny soustředěné do – často nevyhovujících – nájemních domů, i rodiny žijící mezi majoritou, migrace na jednu stranu není nijak výjimečným jevem, na druhou stranu jsou zde i rodiny starousedlíků. Ani v této lokalitě však nový školský zákon nevnese výraznější změnu do vzdělávacích možností romských dětí a nepřispívá k jejich integraci: nejen že nenastal nějaký odliv žáků z praktické (bývalé zvláštní) školy na školy standardní, ale ředitelka praktické ZŠ udává, že nezaregistrovala jediný případ přestupu nebo i jen pokusu o přestup na standardní ZŠ. Tato ředitelka se také jeví jako nejpasivnější představitelka praktických škol: na její škole nejsou realizovány žádné projekty obohacující výuku romských dětí, nejsou zde asistenti ani přípravná třída a ředitelka dokonce – z důvodu údajného nezájmu rodičů – zrušila třídní schůzky, a není tedy jasné, jakými cestami by chtěla rodiče průběžně informovat o prospěchu dětí nebo o případných změnách ve vzdělávacích osnovách (rámcový vzdělávací program se uplatňuje od školního roku 2007/08 v 1. a 6. třídě dotyčné školy). Ředitelka zároveň konstatovala zneužívání institutu informovaného souhlasu zákonného zástupce s přestupem dítěte na praktickou ZŠ: uvádí, že je „souhlasu“ mnohdy zneužíváno řediteli standardních škol, kteří se snaží děti udržet kvůli čerpaným dotacím, a podněty k psychologickému vyšetření – podmiňujícímu přistoupení dítěte na praktickou ZŠ – dávají až v souvislosti s pozdějšími „výchovními problémy“. Existují ovšem indicie, že samotná ředitelka proti této praxi bojuje poněkud svérázným způsobem (její motivací by přitom mohlo být i to, že v roce 2003/04 škola „přišla“ o zhruba 20 žáků): například pedagogicko-psychologická poradna v Chomutově uvádí, že dotyčná ředitelka opakovaně žádala o „dodatečné“ vyšetření dětí už umístěných na praktické škole. Ředitelka patrně – ať už z podnětu rodičů nebo ve „spolupráci“ s některou standardní ZŠ – přijímá některé děti bez patřičných odborných posudků na tzv. diagnostické období (2-6 měsíců), v jehož rámci jsou děti adaptovány na podmínky speciálních osnov praktické školy (jejíž studijní nároky jsou samozřejmě ve srovnání se školou se standardními osnovami podstatně nižší), po uplynutí diagnostického období pak děti bez dalšího zůstávají na praktické škole. Odborné posouzení je dodáváno buď dodatečně (možnost vyhledat „ochotnou“ odbornou autoritu není nijak omezena), nebo snad v individuálních případech vůbec schází. Je však třeba zdůraznit, že se jedná o hypotézu výzkumníků a že její ověření by pravděpodobně bylo poměrně nesnadné. Jednak z příčin praktických (možnost přezkoumání dokumentace), také ale proto, že s rostoucí délkou pobytu dítěte na praktické ZŠ mohou být jeho nedostatečně stimulované rozumové schopnosti dále oslabeny – indikace „hraničního pásma rozumových schopností“ pak může skutečně přejít v diagnózu „lehkého mentálního postižení“. Že by však na dotyčné škole mohly být i zcela zdravé děti, naznačují také odpovědi některých rodičů – ti totiž jako zcela postačující motiv přestupu na praktickou ZŠ připouštějí i docházku staršího sourozence na tutéž školu.

V.

Na sledované speciální (bývalé zvláštní) škole je v současné době asi **95% romských dětí**. Škola používá výlučně speciální osnovy určené dětem se speciálními vzdělávacími potřebami, sdružuje přitom jak třídy praktické, tak i menší počet tříd pomocných. Dostupných je hned několik základních škol se standardními osnovami, v souvislosti s přijetím nového školského

zákona však nebyl zaznamenán ani jediný případ přestupu žáka na některou z těchto okolních škol. Žádné žádosti o přestup na standardní osnovy nebo žádosti o přezkoumání rozumových schopností dítěte neregistruje ani místní Pedagogicko-psychologická poradna. Naopak obě instituce (škola i poradna) udávají rostoucí počet romských rodičů, kteří žádají o umístění zdravých dětí – tedy dětí bez náležité indikace „mentální retardace“ – na školu se speciálními osnovami. Nejvýznamnější změnou posledních dvou let je tak rámcový vzdělávací program – nazvaný „Učíme se pro život“ – uplatňovaný od školního roku 2007/08 v 1. a 6. třídách (stejně jako na jiných sledovaných školách na něj postupně přejdou i další ročníky). Nelze však předpokládat, že by tento program výrazněji ovlivnil či dokonce rozevřel širší spektrum vzdělávacích možností romských dětí (ředitelka v poměru k vloženým investicím výslovně označuje výsledný efekt „programu“ jako „očividně neadekvátní“). Podobně jako na jiných školách se speciálními osnovami tedy zůstává maximální reálně dosažitelnou metou zde vzdělávaných dětí výuční list (či spíše naděje na jeho získání): vzhledem k trvale vysoké poptávce odborných učilišť po žácích jsou děti na nematuritní (a méně atraktivní) učební obory po dokončení 9. třídy zpravidla přijaty, pouze nepatrná část z nich však výuční list skutečně získá (úspěšnost podle získaných údajů nepřesahuje 10% z přijatých dětí). Co se týče ostatních aspektů vzdělání lze dotyčnou speciální ZŠ považovat za poměrně agilní: přípravná třída sice zřízena není (údajně z důvodu nezájmu rodičů), od roku 2000 je však na škole romská asistentka a škola se také podílí na několika integračních projektech, mezi nimiž stojí za zmínku například projekt „Vím, co chci dělat“, realizovaný ve spolupráci s Lipskou univerzitou (jeho deklarovaným záměrem je právě zlepšení představ romských dětí o portfoliu učebních oborů). Škola dále nabízí pozoruhodné množství doplňkových vzdělávacích služeb, tj. zájmových kroužků, které jsou dětmi bohatě využívány. Dosti rozporuplně pak působí další aktivity vedení školy: ředitelka například publikuje v teplickém tisku článek s názvem „Každý svého štěstí strůjcem“, podivně také vyznívají její slova o obecně nízké inteligenci romské populace. Nemalá část romských rodin byla navíc teplickou radnicí označena za „neplatiče nájemného“ a bydlí tak koncentrována v podmínkách ubytovny, kterou lze jen stěží chápat jako důstojné a motivující místo pro zdravý vývoj dětí. Rodiče také pro umístění dětí na speciální školu uvádějí i jiné příčiny než prospěchové: opakuje se případ negativní předpojatosti učitele doprovázený v jednom z případů i vytrvalou šikanou ze strany neromských spolužáků, důvodem přestupu je dále řečová vada, finanční náročnost standardní ZŠ nebo též starší sourozenec na stejné speciální škole.

VI.

Sledovaná základní škola je mohutným kolosem s 320 žáky – což je počet, který více než dvojnásobně převyšuje průměrný počet žáků na ostatních zkoumaných školách. Tato škola, ač nenese název „praktická“, používá výhradně speciální osnovy praktických a pomocných tříd, přičemž ji podle kvalifikovaného odhadu navštěvuje mírná polovina **romských dětí (přibližně 60%)**. Na dostupných školách se standardními osnovami se podle zjištění výzkumníků podíl romských dětí pohybuje mezi 10-20%. Vysoký počet žáků na referenční ZŠ je přitom důsledkem administrativního sloučení dvou bývalých zvláštních škol do jednoho právního subjektu v roce 2005. Podle ředitelky není sice takto velký provoz pro děti ideální – schází žádoucí bezprostřednost vztahů a hrozí jistá míra anonymity, na druhou stranu je však – i díky úsilí vedení školy – atmosféra na škole poměrně přátelská a panuje pořádek (což dokumentuje i ambivalentní fenomén značného rodičovského zájmu o školu). Škola zřídila v roce 2004 přípravnou třídu (ředitelka uvádí, že do 1. třídy se speciálními osnovami na téže škole nastupuje jen asi 25% dětí), už od roku 1997 zaměstnává také romské asistenty. Aplikuje dále v 1. a 6. třídách rámcový vzdělávací program nazvaný „Rovnost v rozdílnosti“ a účastní se několika integračních projektů zaměřených na romské děti (např. německo-polsko-český projekt organizovaný univerzitou v Lipsku, který se zabývá volnočasovými

aktivitami dětí a také možnostmi jejich dalšího vzdělání). Dotazované romské rodiny nebydlí v prostředí jednotného charakteru: část rodin žije koncentrována v nevládných bytových jednotkách domů, v nichž postrádají například teplou vodu, část pak obývá příhodnější lokality mezi majoritou. Nový školský zákon v místních poměrech začleňování dětí na školy se standardními osnovami neznamena: pedagogicko-psychologická poradna naopak registruje vzrůstající počet žádostí romských rodičů o zařazení dětí na ZŠ se speciálními osnovami, přitom uvádí, že se v celé polovině případů nejedná o děti s adekvátní odbornou indikací (tj. lehké, střední nebo těžké mentální postižení). Diskutabilní jsou případy „hraničního pásma rozumových schopností“, kde zpravidla záleží na dalších faktorech, jakými jsou osobnostní rysy dítěte (jeho pracovitost, vytrvalost), rodinné zázemí a podpora studijního úsilí dítěte, a ve značné míře také klima a nároky standardní ZŠ, kde konkrétní dítě studuje. Je nutno podotknout, že tato poradna provádí odbornou činnost nejen pro referenční ZŠ – jejíž postupy považují pracovnice poradny za korektní, neboť odborné vyšetření vždy předchází přijetí dítěte na školu – ale také pro další praktické základní školy, o zákonnosti jejichž postupů vyslovují pracovnice poradny silné pochybnosti (např. ZŠP Jirkov). Otevřeně se obávají, že jsou děti v lokalitě Jirkov přijímány na speciální osnovy (třebaže zpravidla se souhlasem rodiče) bez patřičného odborného doporučení. Za obecný problém lze potom považovat institut „diagnostického období“ uplatňovaný v nejednoznačných případech, jelikož po tomto „období na zkoušku“ (dítě je na dobu 2 až 6 měsíců přijato na praktickou ZŠ) nenásleduje už další – opakované – psychologické vyšetření, a děti pak téměř bez výjimek pokračují podle speciálních osnov, na něž byly „dočasně“ přeřazeny.

VII.

Sledovaná praktická škola využívá ve všech třídách speciální osnovy určené žákům praktických a pomocných tříd, **romských dětí je na škole přibližně 70%**. Dotyčná praktická ZŠ také v roce 2004 z oficiálního důvodu „sanace nevyhovujících vzdělávacích prostor“ převzala, tj. v opačném směru „integrovala“ 6.-9. ročník praktických tříd z blízké standardní ZŠ. Praktické třídy nebyly ovšem po opravě prostor standardní ZŠ na tuto navraceny, což ředitelka vysvětluje nekompatibilitou provozu standardních a speciálních osnov na jedné škole: problémy má vyvolávat například rozdílné mzdové hodnocení učitelů či nadstandardní vybavení tříd (relaxační vaky, interaktivní tabule atd.) pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. V současné době jsou tedy v dostupné vzdálenosti od praktické školy dvě další ZŠ, které používají výhradně standardní osnovy. Už výše popsany administrativní převod praktických tříd na praktickou školu dokumentuje skutečnost, že k žádnému přestupu žáků vzdělávaných podle speciálních osnov nedochází, integrace romských dětí na standardní osnovy neprobíhá na úrovni kolektivní, ale ani na úrovni individuální. Jediný případ přestupu na standardní osnovy v posledních dvou letech se týkal neromského chlapce a byl podle údajů ředitelky podpořen „jistými konexemi“ chlapcova otce. Rámcový vzdělávací program aplikují 1. a 6. třídy praktické školy od školního roku 2007/08, žádné znatelné změny ve smyslu potenciální integrace žáků však tento program nepřináší, neboť rozdíl mezi úrovní standardních a praktických škol zůstává konstantní. Zkoumaná praktická škola participuje např. na projektu podporovaném Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy: projekt je zacílen na snižování sociální exkluze romských dětí (jedná se o „nízkoprahový prázdninový tábor“). Asistenti na škole jsou, jsou však určeni pro zdravotně handicapované děti, přípravnou třídu podle názoru ředitelky při praktické ZŠ zřídít nelze (podle informací výzkumníků je přípravná třída při standardní ZŠ). Ředitelka také – hned v několika ohledech – zpochybňuje integrační úsilí standardních ZŠ: říká, že jsou tam „slabší děti“ leckdy zcela ignorovány, dětem schází základy potřebných vědomostí a nemají pak osvojeny ani základní pracovní návyky – ředitelé je na těchto školách (dle domněnky ředitelky kvůli dotacím) drží, aniž jim věnují sebemenší pozornost. Konstatuje dále záměrné zneužívání právního institutu

„soulasu zákonného zástupce“ s přestoupením dítěte na praktickou ZŠ. Výsledným efektem je, že děti na praktickou školu často přicházejí až v souvislosti s „kázeňskými problémy“, pro něž se jich ředitelé standardních ZŠ – nejčastěji na počátku pubescentního věku – zbavují. Ředitelka dále uvádí, že s kategorií „sociálního znevýhodnění“, která byla zavedena školským zákonem, vůbec nepracuje, neboť neexistují podle jejího názoru adekvátní nástroje k uchopení této kategorie: kategorie podle jejího názoru odkazuje na subjektivní dojmy a navíc se lidé takto označování proti tomuto zařazení brání (ředitelka však zároveň používá vlastní kategorii – „sociálně slabých“ – při telefonickém rozhovoru takto charakterizovala 80% žáků školy, někteří „sociálně slabí“ obývají také internát zřízený při praktické škole). Problematická se také jeví okolnost, že v „hraničních případech rozumových schopností“, tedy v situaci, kdy posudek odborných autorit není jednoznačný, je i zde dítě přijato na praktickou ZŠ na tzv. diagnostické období (6měsíců), aniž by pak docházelo k opětovnému přezkumu jeho intelektuálních schopností – a dítě pak bez dalších vyšetření zůstává na praktické ZŠ.

Středočeský kraj

VIII.

Sledovaná ZŠ užívá výlučně speciální osnovy, od školního roku 2007/08 zavádí postupně rámcový vzdělávací program, který – dle vyjádření vedení školy – akcentuje učení praktických kompetencí a nikoliv kompetencí spjatých s vědomostmi. Negativním důsledkem nového školského zákona je podle názoru učitelů zvýšení počtu žáků v jednotlivých třídách. **Romských dětí** je na dotyčné škole zhruba **35%**, toto číslo je však třeba číst s ohledem na naprosto mizivé procento romských dětí na dostupných základních školách se standardními osnovami – údaj souvisí i s tím, že romskou menšinu tvoří v Mladé Boleslavi relativně velmi nízký počet osob. Dotazované romské rodiny byly (ve srovnání s rodinami v jiných lokalitách) atypické vysokým počtem zaměstnaných osob – téměř ve všech případech byl alespoň jeden z rodičů v trvalém pracovním poměru. Jen ve třech případech tito rodiče připustili, že za přestupem jejich dětí na školu se speciálními osnovami stojí snížené rozumové schopnosti dětí. Většinou je tak faktickým důvodem umístění dítěte na speciální školu přítomnost staršího sourozence na těžce instituci, uváděnou příčinou je dále častá nemocnost dětí, finanční náročnost standardní ZŠ nebo obavy z rasistického prostředí standardní ZŠ. Za daných okolností žádají o přestup dítěte na sledovanou školu se speciálními osnovami samotní rodiče a alternativu návratu dítěte na standardní ZŠ vůbec nezvažují: cítí totiž na standardních školách etnický zabarvenou animozitu a svou roli hraje také kontinuální adaptace dítěte na podmínky školy speciální. Ve spojitosti s novým školským zákonem tedy k žádné integraci romských dětí nedošlo, naopak vzrůstá počet žádostí o přeřazení romského dítěte na sledovanou školu: ředitel udává, že je nucen odmítat z kapacitních důvodů, také přiznává, že se často jedná o žádosti dětí druhé stupně, kde bývá přestup provázán s výchovnými problémy dítěte. (Zde vzniká otázka, jak se může „lehké mentální postižení“ náhle „zrodit“ na druhém stupni, tj. 5.- 9. třída: děti jsou pravděpodobně často přeřazovány „za trest“, nebo přestup vzhledem ke konfrontačním situacím na standardní škole raději iniciují samotní rodiče. Pokud na školu se speciálními osnovami přestoupí starší sourozenec, rodiče pak mladší děti zapisují na stejnou školu přímo. Dotyčná kauzalita však nevylučuje – vzhledem k současné úpravě, která umožňuje pouze jediné opakování na každém ze dvou stupňů ZŠ – pozdější diagnózu snížených rozumových schopností v některých výjimečných případech.) Nový školský zákon také nijak nerozšířil přezkumnou praxi místního SP centra: děti nejsou integrovány, přezkumná povinnost tedy není stanovena. Velmi nevhodné je rovněž situování SP centra přímo do budovy speciální školy – v případě rodičovského zájmu nebo z podnětu standardní ZŠ může SP centrum fungovat jako rychlododavatel posudků, které

legitimizují umístění dítěte na školu se speciálními osnovami. Jsou indicie, že tento mechanismus je v praxi skutečně uplatňován.

IX.

Sledovanou základní školu se speciálními osnovami navštěvuje v současné době necelých **40% romských dětí** – což je vzhledem k dostupným školám se standardními osnovami mnohonásobně vyšší podíl – , z rozhovoru s ředitelkou vyplývá, že tato klade rovnítko mezi dětmi romské a děti ze „sociokulturně znevýhodněného prostředí“, počet romských dětí zároveň přesně eviduje. Dostatečný počet romských dětí – zde vedením školy účelově využívaných v rámci kategorie „sociokulturního znevýhodnění“ – je totiž nástrojem k získání státních finančních prostředků (zde je z nich placena například romská asistentka). Jedná se ovšem pochopitelně o statistiku neoficiální a „nepřiznanou“. Výše popsané „označování“ je tedy běžnou a průběžně vykonávanou praxí vedení této školy, její důsledky jsou však zcela obráceny proti deklarovanému integračnímu záměru zákona. Kategorie „sociokulturně znevýhodněných“ není začleňována na standardní školy, nýbrž fakticky zůstává na školách se speciálními osnovami, které jsou určeny dětem jiným – dětem se sníženými rozumovými schopnostmi. Nový školský zákon nevyvolal přitom ani zde jediný přestup romského žáka na školu se standardními osnovami. Ředitelka naopak mimoděk přiznává, že změna názvu školy – dříve se totiž jednalo o stigmatizující školu „zvláštní“ – dnes usnadňuje psychologické přesvědčování romských rodičů, kteří váhají, zda svolit s přestupem dítěte na speciální osnovy (jinak řečeno: změna názvu školy slouží jako argument, že se vlastně jedná o školu běžného typu, přičemž se však při výuce nadále aplikují výhradně speciální osnovy praktických a pomocných tříd). Že jde o taktiku poměrně úspěšnou, naznačuje také nejčastější důvod umístění dítěte, jak ho uvádějí dotazovaní rodiče: ti zpravidla vnímají školu jako rovnocennou v následných studijních možnostech dítěte (což je vzhledem k typu osnov iluzorní) a děti sem mnohdy umisťují, protože školu navštěvuje starší sourozenec. I zde je však nutno počítat s obecným problémem: rozumové schopnosti zdravého dítěte, které je dlouhodoběji socializováno v podmínkách speciálních osnov, mohou být nízkou úrovní výuky podstatně ovlivněny. Dotčený problém hrozí nezhřídkakdy také romským rodinám přistěhovaným ze Slovenska, které standardní školy odmítají pro údajnou jazykovou bariéru a posílají je – ač děti mohou mít i nadprůměrné rozumové schopnosti – do školy se speciálními osnovami. Podmínky bydlení dotazovaných romských rodin by si pravděpodobně zasloužily samostatnou studii – lokalita „Výšiny“, kde rodiny platí soukromému majiteli 10 000,- Kč měsíčně za jediný pokoj, slouží jako poslední útočiště těch, kteří byli z různých důvodů připraveni o původní adresu. Kromě nadměrné hlučnosti, evidentní nebezpečnosti a nechráněnosti dětí vůči rušnému provozu nákladních vozidel (schází zde mimo jiné i jakékoliv dopravní značení), místo charakterizuje také mimořádně špatná dostupnost na všechny myslitelné školy (na zastávku autobusu, který jede dvakrát za hodinu, musí děti docházet zhruba 3km).

X.

Sledovanou základní školu se speciálními osnovami navštěvuje **99% romských dětí**, a to přesto, že v bezprostředním okolí jsou hned dvě školy, které používají osnovy standardní. Na všechny třídy těchto dvou standardních škol dochází podle dostupných údajů pouze 6 romských dětí – romské děti zde tedy tvoří méně než 2% všech dětí. Tuto otřesnou statistiku nezměnil ani nový školský zákon a je naopak patrné, že dotyčná norma de facto napomáhá současný stav vytvářet a udržovat. Psychologicky účinné je například zákonem stanovené přejmenování referenční školy, která ovšem i nadále aplikuje speciální osnovy (zavádí také v 1. a 6. třídách rámcový vzdělávací program, ten však diskrepanci mezi osnovami neřeší), na školu prostě „základní“: většina dotazovaných rodičů tak žije s falešným vědomím, že děti

navštěvují běžný (standardní) typ školy. Rodiče se domnívají, že škola dětem do budoucna skýtá plnohodnotné studijní a pracovní příležitosti a nemají představu o tom, že je ve skutečnosti určena dětem s mentálním postižením. Ačkoliv mají tedy rodiče mylnou představu o povaze školy, obě zainteresované instituce – tj. škola a poradna – zároveň ostražitě dbají na to, aby byly naplněny formální náležitosti přestupu dětí: rodiče, kteří jsou k přemístění dítěte nejčastěji motivováni složitou sociální situací a etnickou animozitou standardních škol, podepisují proto všechny potřebné dokumenty včetně „informovaného souhlasu“, a to nehlédě na jejich obsah. (K vyhovění zákonným požadavkům rodiče motivuje i to, že je zaujatost standardních škol zpravidla provázána s opatřeními a hrozbami ze strany státní moci – jde například o hrozbu odebrání sociálních dávek nebo umístění dětí do ústavu.) Psychologické vyšetření je zkrátka praktikováno jako pouze formální podmínka přestupu dítěte a mnohdy přestup dítěte dokonce se zpožděním následuje, místo aby mu předcházelo. Tato podivná „třístranná dohoda“ mezi školou, poradnou a rodiči – kterou v dikci zákona psychologické vyšetření a psychologická indikace mentální retardace opatřená souhlasem zákonného zástupce supluje – je ovšem determinována komplexním tlakem sociálního prostředí. Zároveň je však zcela nepochybné, že právě rodiče jsou nuceni na „dohodu“ přistupovat za nápadně nevýhodných podmínek – jako na poslední možnost a jediné řešení. Oběťmi jsou pak především zdravé romské děti, které jsou vzdělávány podle osnov určených dětem se sníženými rozumovými schopnostmi.